

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА
КИЇВСЬКА ДУХОВНА АКАДЕМІЯ І СЕМІНАРІЯ
КАФЕДРА БОГОСЛОВ'Я І БІБЛЕЇСТИКИ

В. В. Бурега

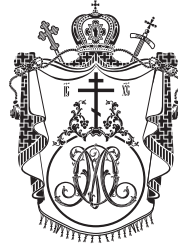
ІСТОРІЯ ТА БОГОСЛОВ'Я КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Навчальний посібник

Видавничий відділ
Української Православної Церкви
Київ
2021

ББК 86.372
Б91

**З благословення
Блаженнішого Митрополита Київського
і всієї України
ОНУФРІЯ**

Видання здійснено за сприяння
Керуючого справами Української Православної Церкви
митрополита Бориспільського і Броварського
АНТОНІЯ

Книга видана за підтримки фонду «Реновабіс» (Німеччина)
та фонду «Академічна ініціатива» (Україна)

Рецензент:

Бортник С. М., доктор богослов'я,
професор Київської духовної академії

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Київської духовної академії і семінарії,
журнал № 163 від 22 жовтня 2020 р.*

Бурега В. В.

Б91 Історія та богослов'я Католицької Церкви : навчальний посібник. — К. : Видавничий відділ Української Православної Церкви, 2021. — 576 с.

ISBN 978-966-2371-62-8

Пропонований до уваги читачів навчальний посібник створено на основі лекцій, які професор В. В. Бурега читає в Київській духовній академії і семінарії. Посібник містить нарис історії Католицької Церкви, відомості про її віровчення та сучасний стан. Особливу увагу надано тим питанням католицького богослов'я, які є предметом полеміки між православ'ям і католицизмом. Також у книзі подано короткі відомості про історію та сучасний стан Римо-Католицької та Греко-Католицької Церков в Україні.

Посібник призначений для студентів духовних навчальних закладів. Книга також буде корисною усім, хто цікавиться історією та віровченням Католицької Церкви.

© Бурега В. В., 2021

© Видавничий відділ

Української Православної Церкви, 2021

ISBN 978-966-2371-62-8

© Київська духовна академія і семінарія, 2021

Передмова

Ще в позаминулому столітті вивчення історії та богослов'я західних християнських конфесій стало невід'ємною складовою навчальних планів православних духовних семінарій та академій. Зокрема, у ході реформи духовної освіти 1808–1814 рр. у навчальні плани духовних академій було введено *вискривальне богослов'я* (рос. *обличительное богословие*), у курсі якого студенти мали отримати відомості про історію та віровчення інославнох християнських конфесій, а також «о ложных учениях вне христианства»¹.

Статут духовних академій, який набув чинності 1869 р., перейменував *вискривальне богослов'я* на *порівняльне богослов'я* (рос. *сравнительное богословие*). Таким чином, цій дисципліні було надано більш нейтральної назви. Викладач порівняльного богослов'я мав об'єктивно подавати студентам учення інославнох конфесій у співставленні (*порівнянні*) з доктриною Православної Церкви. За Статутом 1869 р. порівняльне богослов'я викладалося лише на богословському відділенні духовних академій, на інших відділеннях (історичному і практичному) цей предмет не вивчався. У рамках порівняльного богослов'я розглядалося віровчення католицизму, лютеранства, кальвінізму та англіканства².

Проте така концепція викладання проіснувала лише протягом 15 років. У 1884 р. було введено в дію новий Статут духовних академій. За цим Статутом порівняльне богослов'я було перетворено на *Історію та розбір західних сповідань* (рос. *История и разбор западных исповеданий*). Цей курс був віднесений до історичної групи спеціальних предметів, які вивчалися студентами за вибором. Отже, новий Статут тлумачив цей предмет уже не як богословський, а як історичний. Програма його викладання, що складалася зокрема в Київській духовній академії, передбачала вивчення як історії, так і доктрини католицизму та раннього протестантизму (лютеранство, кальвінізм, англіканство).

¹ Детальніше див.: Бурега В. В. Вискривальне богослов'я у Київській духовній академії: завдання та змістовне наповнення лекційних курсів (1823–1869 рр.) // Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. Т. 4 (2019). С. 17–29.

² Див.: Бурега В. В. Вивчення протестантських конфесій в Київській духовній академії у ХІХ — на початку ХХ ст. // Богословские размышления: Евразийский журнал богословия. № 17/2016. Спец. вып.: «Реформация: восточноевропейские измерения». С. 53–54.

З грудня 1888 р. кафедру історії західних сповідань у КДА посів професор Афанасій Іванович Булгаков — батько відомого письменника Михайла Булгакова. Саме з ім'ям професора А. І. Булгакова пов'язане формування концепції викладання цієї дисципліни в КДА. На вивчення історії західних сповідань надавалося два роки — 3-й і 4-й курси. На 3-му курсі після вступних тем професор Булгаков викладав історію Католицької Церкви з XI до XV ст. «с подробным разбором важнейших пунктов римско-католического учения». На 4-му курсі викладалася історія Реформації в Німеччині, Швейцарії, Англії та інших країнах із розглядом основних положень лютеранського та реформатського вчення. Потім ішов огляд історії католицизму від часу Реформації й до XIX ст. На закінчення курсу студентам пропонувався «краткий обзор западных миссий вне Западной Европы»³. Саме за цією схемою (з незначними варіаціями) професор Булгаков викладав свій курс аж до самої смерті († 1907). Його наступником на кафедрі став професор В. Д. Попов, який зберіг таку саму структуру викладання курсу⁴.

У XX ст. традицію духовної освіти в Україні було насильно перервано на довгі десятиліття. Повноцінне відродження духовних навчальних закладів стало можливим тільки з 1989 р., коли була відновлена Київська духовна семінарія. З того часу до навчального плану семінарії було включено *порівняльне богослов'я*, у межах якого вивчалось віровчення католицизму, лютеранства, кальвінізму та англіканства в порівнянні з ученням Православної Церкви. Після відродження в 1992 р. Київської духовної академії до її навчального плану було введено *Історію західних сповідань*. Концепція викладання цього предмета в цілому відповідала дореволюційній традиції.

Принципові зміни в навчальних планах Київської духовної академії та семінарії відбулися після 2012 р., коли було здійснено поступовий перехід до триступеневої (болонської) схеми навчання. З 2013 р. курс порівняльного богослов'я в бакалавраті (семінарії) було розділено на два предмети: *Історія та богослов'я Католицької Церкви* й *Історія та богослов'я протестантських конфесій*. Перший предмет викладається протягом першого семестру третього року навчання, другий предмет — протягом другого семестру третього року навчання.

У курсі Історії та богослов'я Католицької Церкви студенти отримують загальні відомості про історичний шлях і сучасний стан Католицької Церкви. Проте головна увага у викладанні цього курсу надається відмінностям між православ'ям і католицизмом у сфері віровчення, внутрішнього устрою та практики звершення церковних таїнств. Кілька лекцій присвячується історії та сучасному стану структур Католицької Церкви на території України.

Окрім зазначеної навчальної дисципліни, відомості з історії Католицької Церкви студенти бакалаврату отримують також у курсі *Загальноцерковної іс-*

³ Годичний акт в Киевской духовной академии 26 сентября 1893 года. К., 1893. С. 30.

⁴ Див.: Бурега В. В. Вивчення протестантських конфесій в Київській духовній академії у XIX — на початку XX ст. С. 54–56.

торії. Зокрема, у програмі цього предмета присутні теми, присвячені історії Римської Церкви як у першому тисячолітті після Різдва Христового, так і після розколу між західним і східним християнством. Окремі теми, пов'язані з Католицькою Церквою, вивчаються і в інших навчальних курсах (апологетики, гомілетики, місіології тощо).

На рівні магістратури студенти історико-практичного відділення опановують курси: *Історія Римо-Католицької Церкви* та *Католицизм в Україні*. На біблійно-богословському відділенні магістратури викладається курс *Католицьке богослов'я*. Для студентів обох відділень викладається курс *Сучасний стан західних християнських конфесій*, у якому значну увагу приділено сучасному католицизму.

Отже, вивчення історії та богослов'я Католицької Церкви в різних аспектах займає сьогодні помітне місце в навчальному процесі Київських духовних шкіл як на рівні бакалаврату, так і в магістратурі. Усе це робить вкрай актуальним створення навчального посібника, яким могли б користуватися студенти, опановуючи зазначені дисципліни. Це завдання й має виконати посібник, який пропонується до уваги читачів.

Посібник складається з *чотирьох* частин. Вони поділені на теми, які мають наскрізну нумерацію протягом усієї книги. Кілька споріднених тем можуть об'єднуватись у тематичні розділи. *Перша частина* посібника являє собою нарис історії Римської Церкви від апостольських часів і до початку ХХІ ст. *Другу частину* присвячено віровченню Католицької Церкви. Тут розглядаються, переважно, ті розділи богослов'я, які є предметом полеміки між православ'ям і католицизмом. *Третя частина* містить відомості про сучасний стан Католицької Церкви. Тут ідеться про особливості устрою Католицької Церкви, про східний обряд у Католицькій Церкві, про вищу богословську освіту в сучасному католицизмі та про окремі актуальні питання сучасного церковного життя. *Четверта частина* містить відомості про історію та сучасний стан Католицьких Церков в Україні. Тут ідеться про Римо-Католицьку Церкву в Україні, Українську Греко-Католицьку Церкву та Мукачівську греко-католицьку єпархію.

Отже, пропонований до уваги читачів навчальний посібник містить матеріал, який може бути використаний не тільки в курсі Історії та богослов'я Католицької Церкви на рівні бакалаврату, але і в інших навчальних курсах (як у бакалавраті, так і в магістратурі).

При написанні підручника ми намагалися надавати пріоритет сучасним джерелам і літературі. Ідеться насамперед про низку офіційних видань Католицької Церкви. Серед них центральне місце займає Катехізис Католицької Церкви, виданий у 1992 р.⁵ Він являє собою ґрунтовний сучасний виклад католицького віровчення. Хоча зазвичай ми використовували переклад Катехізису, здійснений і виданий Українською Греко-Католицькою Церквою⁶, усе ж

⁵ Офіційне видання латинською мовою: Catechismus Catholicae Ecclesiae. Città del Vaticano, 1992.

⁶ Катехизм Католицької Церкви. Синод Української Греко-Католицької Церкви, 2002.

в окремих місцях ми цитуємо тексти Катехізису у власному перекладі з латинської мови. Це пов'язано з тим, що україномовна богословська термінологія в сучасній Православній та Греко-Католицькій Церквах мають свою специфіку. Наприклад, ми зазвичай вживаємо терміни «катехізис» (замість використаного в зазначеному перекладі «катехизм»), «індульгенції» (замість «відпусти»), «відкуплення» (замість «спокутування»), «задоволення» та «сатисфакція» (замість «покута») тощо.

Ще одне видання, яке ми активно використовували здебільшого в другому розділі посібника, це збірка «Христианское вероучение: Догматические тексты учительства Церкви III–XX вв.»⁷. Вона містить важливі тексти церковного магістеріуму з III до XX ст. Хоча це видання було підготовлене під наглядом Конференції католицьких єпископів Росії, воно не є офіційним перекладом опублікованих тут документів. Тексти в книзі скомпоновані в тематичні розділи. Усі документи (та їхні частини) мають наскрізну нумерацію протягом усієї книги. Крім того, усі документи супроводжуються нумерацією, яка відсилає до відомого компендіуму католицького віровчення «Enchiridion symbolorum», який уперше був виданий німецьким теологом Гейнріхом Денцінгером у 1854 р. й відтоді постійно доповнювався та перевидавався. У книзі «Христианское вероучение» подано посилання на 34-те видання «Enchiridion symbolorum» (1967 р.)⁸.

Ще одним важливим виданням, яке використовувалося при підготовці посібника, є чотиритомник «Документи Вселенських Соборів», уперше виданий у Кракові у 2001–2004 рр.⁹ Видання містить оригінальні тексти документів Вселенських Соборів, які визнаються Католицькою Церквою, з паралельним польським перекладом. Ми використовували другий, третій і четвертий томи цього видання, де містяться документи Соборів Західної Церкви, які на Сході не вважаються Вселенськими.

Першорядне значення для вірного розуміння сучасного стану Католицької Церкви та розвитку католицького богослов'я в останні десятиліття мають документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965). Тому й у нашому посібнику ми неодноразово будемо посилатися на ці документи. Ми користуємося українським перекладом документів Другого Ватиканського Собору, виданим у 2014 р. Українським католицьким університетом¹⁰. Проте, як і у випадку з текстом Катехізису, інколи ми наводимо власну редакцію перекладу з латинського оригіналу.

Для опису канонічного устрою Католицької Церкви та дисципліни звершення таїнств ми зверталися до Кодексу канонічного права (Codex iuris

⁷ Христианское вероучение: Догматические тексты учительства Церкви III–XX вв. СПб, 2002.

⁸ Denzinger H., Schönmetzer A. Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. Editio XXXIV. Friburgi Brisgoviae, 1967.

⁹ Dokumenty soborów powszechnych: tekst grecki, łaciński, polski / układ i oprac. Arkadiusz Baron, Henryk Pietras. T. I–IV. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2001–2004.

¹⁰ Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі / пер. з лат. / Український католицький університет. Львів, 2014.

canonici, CIC), який набув чинності 1983 р.¹¹ Особливості внутрішнього устрою Української Греко-Католицької Церкви представлені на основі Кодексу канонів Східних Церков (Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, CCEO), чинного з 1991 р.¹²

Головним джерелом відомостей про сучасний стан Католицької Церкви нам слугував щорічник «Annuario Pontificio» (ми користувалися виданням 2017 року)¹³. Ми також зверталися до офіційного інтернет-сайту Святого Престолу (<http://w2.vatican.va/>), на якому розміщені численні офіційні документи Католицької Церкви.

З довідкових видань, які найбільше використовувалися при написанні посібника, слід назвати 15-томну англomовну «Нову Католицьку енциклопедію» (видана в США 2003 р.)¹⁴, 20-томну польськомовну «Католицьку енциклопедію» (видавалася Науковим товариством Люблінського католицького університету протягом 1973–2014 рр.)¹⁵ та 5-томну російськомовну «Католическую энциклопедию» (видана Орденом францисканців у Москві протягом 2002–2013 рр.)¹⁶. Усі ці видання є сучасними компендіумами відомостей про історію, віровчення та устрій Католицької Церкви.

З православних довідникових видань ми найчастіше зверталися до «Православной энциклопедии», яка виходить у Москві починаючи з 2000 р. (станом на 2020 р. з друку вийшло п'ятдесят шість томів; видання ще не закінчено)¹⁷. Енциклопедія містить ґрунтовні статті, присвячені Римським папам, святим Західної Церкви, Соборам Католицької Церкви, особливостям католицького віровчення тощо.

При написанні першої частини книги нами було використано кілька загальних курсів історії Католицької Церкви. Зокрема, це «Історія Церкви, розглянута у зв'язку з історією ідей» німецького дослідника Йозефа Лортца¹⁸, «Історія Церкви» французького домініканця Гі Бедуела¹⁹, «Очерки по истории Римско-Католической Церкви» протоієрея Володимира Рожкова²⁰. Також ми зверталися до ґрунтовних польськомовних курсів з історії Церкви: 4-томної «Історії Католицької Церкви» Маріана Банашака²¹ та 8-томної «Історії Церкви» Болеслава Кумора²².

¹¹ Кодекс канонического права / Codex Iuris Canonici. М., 2007.

¹² Кодекс канонів Східних Церков. Латинсько-українське видання. Рим, 1993.

¹³ Annuario Pontificio per l'anno 2017. Città del Vaticano, 2017.

¹⁴ The New Catholic Encyclopedia: Second Edition. Vol. I–XV. Washington: Gale, 2003.

¹⁵ Encyklopedia katolicka. Tom I–XX. Lublin, 1973–2014.

¹⁶ Католическая энциклопедия. М.: Издательство францисканцев, 2002–2013. Т. 1–5.

¹⁷ Православная энциклопедия. М., 2000–2020. Т. 1–56.

¹⁸ Лортц Й. История Церкви, рассмотренная в связи с историей идей / пер. с нем. Т. 1: Древность и Средние века. М., 1999. Т. 2: Новое время. М., 2000.

¹⁹ Бедуел Гі. Історія Церкви / пер. з франц. Г. Григорович. Львів, 2000.

²⁰ Рожков В., прот. Очерки по истории Римско-Католической Церкви. М., 1998.

²¹ Banaszak Marian, ks. Historia Kościoła Katolickiego. Warszawa, 1986–1992. Т. 1–4.

²² Kumor Bolesław, ks. Historia Kościoła. Lublin, 2001–2005. Т. 1–8.

Окрім зазначених джерел і літератури, при написанні підручника використовувалися численні книги та статті, присвячені окремим питанням історії, віровчення, канонічного устрою, богослужіння та сучасного стану Католицької Церкви. Наприкінці кожної теми в підручнику подаються списки такої спеціальної літератури. До цих списків ми включали лише ті книги та статті, які є доступними для студентів і відповідають рівню їхньої підготовки. Саме тому в списках літератури подаються майже виключно публікації українською та російською мовами. Літературу іншими мовами подано лише в тих випадках, коли відсутні сучасні україно- та російськомовні публікації відповідної тематики.

Нарешті, слід сказати, яких принципів ми дотримувалися при цитуванні джерел і літератури. Посилання на Кодекс канонічного права, Кодекс канонів Східних Церков, Катехізис Католицької Церкви та збірник «Христианское вероучение» подаються в тексті в круглих дужках. При цитуванні ми вказуємо скорочену назву видання (СІС — Кодекс канонічного права, ССЕО — Кодекс канонів Східних Церков, ККЦ — Катехізис Католицької Церкви, ХВ — «Христианское вероучение») та номер канону або параграфа. Також у круглих дужках ми подаємо посилання на документи Другого Ватиканського Собору. У таких випадках наводиться загальноприйнята аббревіатура латинської назви документа й номер параграфа. Перелік скорочень, використаних у посібнику, наведено наприкінці книги.

Тексти, написані іноземними мовами (окрім російської), цитуються в українському перекладі. При цитуванні російськомовних джерел (як офіційних документів, так і дослідницької літератури) тексти подаються в оригіналі без перекладу.

Наостанок вважаємо своїм обов'язком висловити подяку німецькому фонду «Реновабіс», фінансова підтримка з боку якого зробила можливою появу цього навчального посібника.